Later selecteren, beter differentiëren in vraag en antwoord

Het onderwijssysteem faalt op een belangrijk punt: leerlingen krijgen onvoldoende kans op onderwijs dat recht doet aan hun capaciteiten en ontwikkeling. De coronacrisis versterkt dit. Nederland doet hiermee al jaren leerlingen tekort en de economie en samenleving lopen talent mis. De Onderwijsraad adviseert daarom: stel het moment van selectie naar een schoolsoort van het voortgezet onderwijs uit tot na een brede brugperiode. En bied, veel meer dan nu, in het basis- en voortgezet onderwijs flexibel onderwijs op maat, dat recht doet aan verschillen tussen leerlingen. De raad adviseert om landelijk en gelijktijdig op alle scholen het moment van selectie uit te stellen. Daarvoor is een ingreep in de structuur van het voortgezet onderwijs noodzakelijk.

Lees het hele advies of lees het advies in vraag en antwoord.

1. Wat gaat er nu mis in het huidige stelsel?
2. Wat adviseert de Onderwijsraad?
3. Waarom later selecteren voor alle leerlingen?
4. Wat bedoelt de Onderwijsraad met beter differentiëren?
5. Hoe ziet de brede brugperiode eruit?
6. Welke ruimte heeft een middelbare school bij de invulling van de onderbouw?
7. Het schooladvies verplaatst naar het derde brugjaar. Hoe komt dat advies tot stand?
8. Wat betekent het advies voor leraren?
9. Is een structuurwijziging van het voortgezet onderwijs noodzakelijk? Of kan het doel ook op een andere manier worden bereikt?
10. Wat betekent het advies voor de huidige categorale scholen?
11. Wat betekent de brede brugperiode voor leerlingen die een beroepsopleiding willen gaan doen?

1. Wat gaat er nu mis in het huidige stelsel?
De Onderwijsraad constateert dat leerlingen al jaren onvoldoende kans krijgen op onderwijs dat recht doet aan hun capaciteiten en ontwikkeling. De coronacrisis versterkt dit. De combinatie van vroege selectie en sterke differentiatie zet gelijke onderwijskansen en de socialisatiefunctie van het onderwijs onder druk. Vroege selectie pakt voor veel leerlingen niet goed uit, zoals voor leerlingen met een verjaardag vroeg in het schooljaar, leerlingen met een minder gunstige sociaaleconomische achtergrond en laatbloeiers. Zij lopen een grotere kans niet terecht te komen in het type onderwijs dat bij hun capaciteiten past. Bovendien ontmoeten jongeren met verschillende achtergronden elkaar niet meer op school: ze zitten van elkaar gescheiden in hun eigen bubbel.

Het Nederlandse onderwijssysteem is internationaal gezien ook sterk extern gedifferentieerd. Dat wil zeggen met een verregaande indeling naar aparte schoolsoorten zoals het vmbo en vwo. De vraag is of de sterke differentiatie wel recht doet aan daadwerkelijke verschillen in capaciteiten: het blijkt namelijk dat de cognitieve prestaties van leerlingen in eenzelfde niveau (track) sterk uiteenlopen en dat de prestaties van leerlingen op verschillende niveaus in het Nederlandse stelsel onderling juist grote overlap vertonen.

Prins Willem Alexanderhof 20
2595 BE Den Haag
Nederland

www.onderwijsraad.nl
secretariaat@onderwijsraad.nl
tel: +31 70 310 00 00

onderwijsraad

Bovendien is de padafhankelijkheid toegenomen. Dat wil zeggen dat de start van leerlingen in het voortgezet onderwijs steeds meer hun verdere schoolloopbaan bepaalt. Het is lastig om diploma's te stapelen en tussentijds te veranderen van schoolsoort, en deze mogelijkheden zijn steeds afhankelijker geworden van het opleidingsniveau van de ouders van leerlingen. Leerlingen met laagopgeleide ouders hebben daarbij minder kansen. Er zijn minder scholengemeenschappen die alle schoolsoorten aanbieden en deze worden vaak aangeboden op gescheiden schoollocaties. Onderwijs zondert leerlingen op die manier af. Dit zet de socialisatiefunctie van het onderwijs onder druk: leerlingen met verschillende achtergronden leren elkaar niet meer kennen, omdat ze elkaar niet tegenkomen op school. De padafhankelijkheid neemt ook toe door de sterke scheiding tussen beroepsgericht en algemeen vormend onderwijs. Dit legt een grote druk op de overgang van het basis- naar het voortgezet onderwijs en veroorzaakt veel stress bij leerlingen en hun ouders.

Meer informatie? Zie hoofdstuk 1 en 2 van het advies.

2. Wat adviseert de Onderwijsraad?
Het onderwijssysteem faalt op een belangrijk punt: leerlingen krijgen onvoldoende kans op onderwijs dat recht doet aan hun capaciteiten en ontwikkeling. De coronacrisis versterkt dit. Nederland doet hiermee al jaren leerlingen tekort en de economie en samenleving lopen talent mis. De Onderwijsraad adviseert daarom: stel het moment van selectie naar een schoolsoort van het voortgezet onderwijs uit tot na een brede brugperiode. En bied, veel meer dan nu, in het basis- en voortgezet onderwijs flexibel onderwijs op maat, dat recht doet aan verschillen tussen leerlingen. De raad adviseert om landelijk en gelijktijdig op alle scholen het moment van selectie uit te stellen. Daarvoor is een ingreep in de structuur van het voortgezet onderwijs noodzakelijk. Daarbij vraagt het veel van leraren en schoolleiders om onderwijs te bieden op verschillende niveaus in wisselende groepen, en hun onderwijs af te stemmen op het potentieel van leerlingen. Zij moeten voldoende tijd, middelen en ruimte krijgen voor voorbereiding en ontwikkeling. Deze ingrepen zijn noodzakelijk om goed onderwijs voor iedereen te realiseren.

Meer informatie? Zie hoofdstuk 2 van het advies.

3. Waarom later selecteren voor alle leerlingen?
De Onderwijsraad adviseert het moment van selectie naar een schoolsoort van het voortgezet onderwijs uit te stellen tot na een brede brugperiode. Zodat alle leerlingen de kans, tijd en de gelegenheid hebben zich te ontwikkelen en te ontdekken welk soort onderwijs zij het beste kunnen volgen na de brugperiode. Vroege selectie pakt voor veel leerlingen niet goed uit, zoals voor leerlingen met een verjaardag vroeg in het schooljaar, leerlingen met een minder gunstige sociaaleconomische achtergrond en laatbloeiers. Zij lopen een grotere kans niet terecht te komen in het type onderwijs dat bij hun capaciteiten past. Nederland doet hiermee al jaren leerlingen tekort en de economie en samenleving lopen talent mis.

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat later selecteren in het onderwijs een positieve invloed heeft op gelijke kansen in onderwijssucces. Leerlingen krijgen zo meer kans om zich optimaal te ontwikkelen. Daarbij treden er, in tegenstelling tot de huidige situatie, minder grote verschillen op tussen sociale groepen. Anders gezegd: later selecteren is beter selecteren omdat leerlingen langer de tijd krijgen zich te ontwikkelen en selectie kan

plaatsvinden op basis van meer gegevens over een langere periode. Een belangrijke voorwaarde hierbij is dat leerlingen meer dan nu flexibel onderwijs en een breed aanbod aan vakken krijgen, dat aansluit bij wat ze op dat moment kunnen.

Het is voor alle leerlingen van belang dat ze onderwijs krijgen dat aansluit bij wat ze in hun mars hebben. Dus extra uitleg en ondersteuning voor wie dat nodig heeft en lesstof met extra uitdaging of op een hoog cognitief niveau voor wie dat aankan. Ook verbreding van onderwijsaanbod en open verwerkingsopdrachten zijn belangrijk. De Onderwijsraad adviseert dan ook om aandacht te besteden aan het onderwijsinhoudelijk aanbod (breed en uitdagend aanbod), het groeperen van leerlingen (bijvoorbeeld in wisselende groepen) en de pedagogisch-didactische benadering (met verrijking, verdieping en begeleiding) voor cognitief sterke leerlingen. Zo krijgen alle leerlingen de kans uitdagend onderwijs te volgen én niet in afzondering naar school gaan. Dit moet, meer dan nu het geval is, gebeuren in het basisonderwijs en ook in de brede brugperiode die daarop volgt.

Een brede brugklas bereidt álle leerlingen beter voor op deelname aan de pluriforme samenleving. Ook voor cognitief sterke leerlingen heeft een latere selectie meerwaarde, omdat zij uitdagend onderwijs volgen én niet in afzondering naar school gaan. De socialisatiefunctie van het onderwijs is een belangrijke wettelijke taak. Een brede brugperiode helpt ‘bubbels’ te voorkomen of kan deze doorbreken. Zo ontwikkelen leerlingen kennis en sociale vaardigheden waarmee zij goed beslagen ten ijs komen in de samenleving. Het is belangrijk voor leerlingen om leeftijdgenoten te ontmoeten die van hen verschillen in achtergronden en cognitieve capaciteiten. Zo kunnen zij elkaars leefwereld leren kennen. Onderwijs gaat niet om afzondering maar om verbinding.

Meer informatie? Zie paragraaf 2.1, 2.2 en 3.2 van het advies.

4. Wat bedoelt de Onderwijsraad met beter differentiëren?
De Onderwijsraad adviseert om in het basis- en voortgezet onderwijs beter intern te differentiëren, zodat meer dan nu recht wordt gedaan aan verschillen tussen leerlingen. Differentiëren betekent aansluiten bij de capaciteiten van leerlingen op dat moment. Met beter intern differentiëren bedoelt de raad meer differentiëren in de school zelf in plaats van dat leerlingen naar gescheiden schoolsoorten gaan (extern differentiëren). Per vak(onderdeel) wordt steeds bekeken hoe het onderwijs het beste aan kan sluiten bij de capaciteiten van de leerling. Leerlingen kunnen dus op verschillende niveaus vakken volgen en tussentijds wisselen. Dat kan bijvoorbeeld door groepsindelingen regelmatig te wisselen en door steeds flexibel op maat onderwijsinhoud en verwerkingsopdrachten aan te bieden die op dat moment bij de leerling passen.

Het is voor alle leerlingen van belang dat ze onderwijs krijgen dat aansluit bij wat ze in hun mars hebben. Dus extra uitleg en ondersteuning voor wie dat nodig heeft en lesstof met extra uitdaging of op een hoog cognitief niveau voor wie dat aankan. Ook verbreding van onderwijsaanbod en open verwerkingsopdrachten zijn belangrijk. De Onderwijsraad adviseert dan ook om aandacht te besteden aan het onderwijsinhoudelijk aanbod (breed en uitdagend aanbod), het groeperen van leerlingen (bijvoorbeeld in wisselende groepen) en de pedagogisch-didactische benadering (met verrijking, verdieping en begeleiding) voor cognitief sterke leerlingen. Zo krijgen alle leerlingen de kans uitdagend onderwijs te volgen

én niet in afzondering naar school gaan. Dit moet, meer dan nu het geval is, gebeuren in het basisonderwijs en ook in de brede brugperiode die daarop volgt.

Meer informatie? Zie paragraaf 3.1 en 3.2 van het advies.

5. Hoe ziet de brede brugperiode eruit?
In de brede brugperiode krijgen leerlingen de kans, tijd en de gelegenheid zich te ontwikkelen en te ontdekken welk soort onderwijs zij het beste kunnen volgen na de brugperiode. Dat geldt voor zowel de meer begaafde, vroegrijpe en snel lerende kinderen, als de vroege leerling, de minder vlot of goed lerende jongeren en de laatbloeiers.

In de brede driejarige brugperiode volgen leerlingen met uiteenlopende capaciteiten samen onderwijs op dezelfde schoollocatie. Scholen hebben een flexibel programma om leerlingen onderwijs te bieden dat aansluit bij wat ze kunnen en past bij hun ontwikkeling. Lesstof wordt op verschillende cognitieve niveaus aangeboden. Leraren kunnen differentiëren voor individuele leerlingen of groepen op basis van hun prestaties, capaciteiten of interesses. De Onderwijsraad vraagt daarbij specifiek aandacht voor de behoeften, capaciteiten en het potentieel van cognitief sterke leerlingen. Het gaat de Onderwijsraad uitdrukkelijk níet om een brugperiode waarin alle leerlingen hetzelfde onderwijs volgen, zoals ooit de opzet was van de middenschool en basisvorming. Deze vernieuwingen hebben laten zien dat het streven naar één basisniveau voor alle middelbare scholieren niet realistisch of wenselijk is.

Net als in de huidige onderbouw van het voortgezet onderwijs krijgen leerlingen in de brede brugperiode een gedeelde basis mee om goed in de maatschappij te kunnen functioneren en onderwijs te volgen in de bovenbouw. Denk aan basiskennis en basisvaardigheden voor Nederlands, Engels en rekenen/wiskunde. De raad vindt het belangrijk dat er in de gedeelde basis veel aandacht is voor lees- en rekenvaardigheden en een gemeenschappelijke kern van burgerschapsonderwijs. Dat zijn gebieden waarover grote zorg bestaat, omdat leerprestaties sterk teruglopen en jongeren over weinig kennis beschikken over de democratische rechtsstaat en burgerschap. Daarnaast is de onderbouw een periode van oriëntatie en keuze waarbij loopbaanoriëntatie en -begeleiding belangrijk zijn. Een brede brugperiode vergroot de kans dat leerlingen in de bovenbouw terecht komen in een onderwijsvorm die aansluit op hun capaciteiten en interesses. Aan het einde van de brugperiode vindt selectie plaats naar een van de onderwijsvormen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

Meer informatie? Zie paragraaf 3.1 van het advies.

6. Welke ruimte heeft een middelbare school bij de invulling van de onderbouw?
Hoe de groepering en de flexibele differentiatie precies worden vormgegeven, is aan scholen zelf. Een belangrijke voorwaarde is dat alle leerlingen hun brugperiode gezamenlijk kunnen doorbrengen op dezelfde locatie.

Wanneer leraren binnen een school of binnen een klas groepsindelingen maken, kunnen zij afwisselend werken met groepen waarbij leerlingen met vergelijkbare niveaus bij elkaar zitten (homogene groepen) of met groepen waarbij leerlingen met verschillende niveaus bij elkaar zitten (heterogene groepen).

Net als in de huidige onderbouw van het voortgezet onderwijs krijgen leerlingen in de brugperiode een gedeelde basis mee om goed in de maatschappij te kunnen functioneren en onderwijs te volgen in de bovenbouw. De inhoud is vastgelegd in de kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het gaat dan om basiskennis en -vaardigheden voor bijvoorbeeld de vakken Nederlands, Engels, rekenen en wiskunde en mens en maatschappij. De raad vindt het belangrijk dat er in de gedeelde basis veel aandacht is voor lees- en rekenvaardigheden en een gemeenschappelijke kern van burgerschapsonderwijs. Dat zijn gebieden waarover grote zorg bestaat, omdat leerprestaties sterk teruglopen en jongeren over weinig kennis beschikken over de democratische rechtsstaat en burgerschap. Naast de gedeelde basis hebben scholen een flexibel programma om leerlingen onderwijs te bieden dat aansluit bij hun ontwikkeling en bij wat ze kunnen.

Meer informatie? Zie paragraaf 3.1 van het advies.

7. Het schooladvies verplaatst naar het derde brugjaar. Hoe komt dat advies tot stand?
De raad adviseert om niet alleen later, maar ook beter te selecteren. Namelijk door toetsing onderdeel te maken van doorlopende leerlijnen, en gestandaardiseerde toetsing te combineren met een breed spectrum aan informatie. Gestandaardiseerde toetsen, zoals de huidige eindtoets in het basisonderwijs, verhogen de kansengelijkheid. Deze zijn naast het advies van lerarenteams van belang om vooroordelen en stereotypering tegen te gaan. Bij het brede spectrum aan informatie hoort ook de ontwikkeling van een leerling in bepaalde beroepsgerichte kennis en vaardigheden, in sociale vaardigheden en probleemoplossend vermogen. Aan de hand van al deze informatie formuleren lerarenteams op transparante wijze een doorstroomadvies voor een onderwijsvorm in de bovenbouw. De raad adviseert om op voorhand duidelijk te maken wat de eisen zijn voor toelating tot een van de onderwijsvormen in de bovenbouw. Is de selectie niet transparant, dan bestaat een groot risico op impliciete selectie. Het is dan niet duidelijk welke informatie hoe gebruikt wordt om tot een selectie te komen. Wanneer de normen expliciet zijn, is het voor leerlingen duidelijk wat zij moeten kennen en kunnen om naar een van de onderwijsvormen in de bovenbouw te kunnen gaan.

Meerdere toetsmomenten, verschillende bronnen en de bespreking in lerarenteams dragen bij aan een systematische en robuuste selectie en toetsing. Breder toetsen doet ook meer recht aan de capaciteiten van leerlingen en vermindert de prikkel tot toetstrainingen en *‘teaching to the test’*.

Meer informatie? Zie paragraaf 3.3 van het advies.

8. Wat betekent het advies voor leraren?
In de brede driejarige brugperiode volgen leerlingen met uiteenlopende capaciteiten samen onderwijs op dezelfde schoollocatie. Scholen hebben een flexibel programma om leerlingen onderwijs te bieden dat aansluit bij wat ze kunnen en past bij hun ontwikkeling. Lesstof wordt op verschillende cognitieve niveaus aangeboden. Leraren kunnen differentiëren voor individuele leerlingen of groepen op basis van hun prestaties, capaciteiten of interesses. Dit vraagt veel van leraren en schoolleiders. Zij moeten voldoende tijd, middelen en ruimte krijgen voor voorbereiding en ontwikkeling.

Intern differentiëren (differentiëren binnen groepen leerlingen) is een complexe vaardigheid. Het vraagt van leraren dat zij leerlingen voortdurend monitoren en de instructie, toetsing en feedback afstemmen op wat voor de leerlingen nodig is. Ook moeten leraren zicht kunnen houden op het welbevinden en het zelfvertrouwen van leerlingen, een band met hen kunnen opbouwen en een goed leerklimaat tot stand kunnen brengen. Naarmate de leerlingenpopulatie meer divers is, hebben leraren daarom ook bredere pedagogisch-didactische kennis en vaardigheden nodig.

Leraren moeten de tijd krijgen zich daarin verder te ontwikkelen. De Onderwijsraad benadrukt dat latere selectie en betere interne differentiatie alleen succesvol gerealiseerd kan worden als scholen goed worden toegerust wat betreft menskracht, financiële middelen, tijd, kennis en vaardigheden.

Meer informatie? Zie paragraaf 4.1 van het advies.

9. Is een structuurwijziging van het voortgezet onderwijs noodzakelijk? Of kan het doel ook op een andere manier worden bereikt?
De Onderwijsraad constateert dat de knelpunten alleen zijn op te lossen als elke school later selecteert en elke school voor voortgezet onderwijs enkel een driejarige brugperiode aanbiedt. Daarvoor is een landelijke structuurwijziging voor het voortgezet onderwijs nodig.

Aanpassingen binnen het huidige onderwijsstelsel kunnen de knelpunten rondom differentiatie en selectie onvoldoende oplossen. Die knelpunten zijn juist sterk gekoppeld aan het huidige systeem. Zo was de veronderstelling dat binnen het huidige stelsel het stapelen van diploma's en het tussentijds overstappen naar een andere schoolsoort de nadelige effecten van vroege selectie zouden compenseren. Door de toegenomen padafhankelijkheid vindt deze compensatie echter onvoldoende plaats. Zeker omdat de sociaaleconomische achtergrond van leerlingen een grote rol speelt bij het wel of niet tussentijds overstappen naar een andere schoolsoort en het stapelen van diploma's. Er gelden veelal strenge (school)beleidsmatige eisen voor opstroom en voor het stapelen van diploma's.

De toegenomen padafhankelijkheid komt ook doordat er minder scholengemeenschappen zijn die alle schoolsoorten aanbieden en doordat de verschillende onderwijsvormen vaak worden aangeboden op gescheiden locaties. Het aantal scholengemeenschappen met brede brugklassen is afgenomen. Daarnaast zijn brede brugklassen niet altijd 'echt breed' samengesteld. Ze beslaan vaak niet meer dan twee schoolsoorten. Meerjarige brugklassen zijn schaars. Aandringen op bijvoorbeeld het meer aanbieden van meerjarige, 'echt brede' brugklassen of 10-14 scholen (tienerscholen) is niet toereikend. Op dit moment zijn in

Nederland zo'n vijftien 10-14 scholen, vooral in pilot-vorm. Het opzetten en vormgeven vergt in praktijk veel innovatie en stuit op belemmeringen. De concurrentiepositie van scholen ten opzichte van elkaar is van invloed op het aantal 'echt brede' brugklassen dat er nu is. Als resultaat kiezen veel schoolbesturen voor een fysieke scheiding van leerlingen naar schoolsoorten in aparte vestigingen of klassen. Dit bemoeilijkt niet alleen tussentijds overstappen en stapelen, maar draagt ook bij aan de segregatie tussen groepen leerlingen. Onderwijs draait met andere woorden steeds meer om afzondering, waardoor de socialisatiefunctie onder druk staat.

De Onderwijsraad benadrukt dat latere selectie en betere interne differentiatie alleen succesvol gerealiseerd kunnen worden, en een nieuwe structuur voor het voortgezet onderwijs die hiervoor nodig is alleen tot stand kan worden gebracht, als aan een aantal voorwaarden wordt voldaan. De Onderwijsraad adviseert scholen goed toe te rusten wat betreft menskracht, financiële middelen, tijd, kennis en vaardigheden. Een goede toerusting vraagt ook adequate wettelijke kaders. Ten slotte: een brede, driejarige brugperiode op elke onderwijslocatie vraagt van schoolbesturen in het voortgezet onderwijs dat zij hun vestigingen anders indelen en hiertoe regionaal afstemmen of samenwerken. De Onderwijsraad geeft echter geen blauwdruk van hoe en wanneer de nieuwe structuur gerealiseerd moet worden; dat is aan regering en parlement in afstemming met het onderwijsveld.

Meer informatie? Zie paragraaf 2,3, 4.1 en 4.2 van het advies.

10. Wat betekent het advies voor de huidige categorale scholen?
De Onderwijsraad adviseert om alle leerlingen een brede, driejarige brugperiode te laten volgen op dezelfde schoollocatie. Dat betekent dat ook categorale scholen een brede driejarige brugperiode bieden.

Alle leerlingen kunnen zich dan ontwikkelen naar hun eigen capaciteiten. Alle scholen hebben een flexibel programma om leerlingen onderwijs te bieden dat aansluit bij wat ze kunnen en past bij hun ontwikkeling. Lesstof wordt op verschillende cognitieve niveaus aangeboden. Leraren kunnen differentiëren voor individuele leerlingen of groepen op basis van hun prestaties, capaciteiten of interesses. Na deze driejarige brede brugperiode kunnen leerlingen de bovenbouw van het voortgezet onderwijs desgewenst vervolgen op een categorale school, zoals een categorale havo of een categoraal gymnasium.

Meer informatie? Zie paragraaf 3.1 en 4.2 van het advies.

11. Wat betekent de brede brugperiode voor leerlingen die een beroepsopleiding willen gaan doen?
Leerlingen die een opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs willen gaan doen, kunnen na de brede brugperiode toewerken naar een mbo-diploma (op niveau 2, 3 of 4). De overstap van het voortgezet onderwijs naar het middelbaar beroepsonderwijs (en binnen het mbo) is flexibel per leerling of student te bepalen en wordt in (regionale) samenwerking tussen scholen voor voortgezet onderwijs en instellingen voor het middelbaar beroepsonderwijs flexibel vormgegeven.

Meer informatie? Zie paragraaf 3.4 van het advies.